

Komparativna analiza demokratizacije u Češkoj i Slovačkoj

Kovač, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:426228>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Tea Kovač

**KOMPARATIVNA ANALIZA DEMOKRATIZACIJE
U ČEŠKOJ I SLOVAČKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

KOMPARATIVNA ANALIZA DEMOKRATIZACIJE U ČEŠKOJ I SLOVAČKOJ

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Višeslav Raos

Studentica: Tea Kovač

Zagreb, rujan, 2022.

Izjavljujem da sam diplomski rad *Komparativna analiza demokratizacije u Češkoj i Slovačkoj*, koji sam predala na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Višeslavu Raosu , napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. *Etičkoga kodeksa* Sveučilišta u Zagrebu.

Tea Kovač

Sadržaj

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA	4
3. DEMOKRACIJA I DEMOKRATIZACIJA	5
3.1. Nestabilnost autokratskih režima i stabilnost demokratskih režima.....	6
3.2. Transformacija i konsolidacija	7
3.3. Parcijalni režimi.....	8
4. BARŠUNASTA REVOLUCIJA I RASPAD ČEHOSLOVAČKE	10
4.1. Nezadovoljstvo Slovaka nakon Baršunaste revolucije	11
4.2. Raspad Čehoslovačke	13
4.3. Češka nakon Čehoslovačke	13
4.4. Slovačka nakon Čehoslovačke	14
5. DRUGAČIJI PUT DEMOKRATIZACIJE U ČEŠKOJ I SLOVAČKOJ	15
6. ANALIZA.....	16
6.1. Kratki pregled izvršne vlasti.....	16
6.2. Demokratski izborni režim	18
6.3. Demokratska institucionalna struktura	20
6.4. Gospodarski razvoj.....	23
6.5. Civilno društvo	25
6.6. Sloboda medija	27
7. RASPRAVA	29
8. ZAKLJUČAK	31
9. LITERATURA	33
10. IZVORI PODATAKA	34
11. SAŽETAK.....	36
12. ABSTRACT	37

Tablice

Tablica 1. Izvršna vlast u Češkoj i Slovačkoj, 1993.-2006.	17
Tablica 2. Demokratski režim	19
Tablica 3. Odnos zakonodavne, izvršne i sudske vlasti te opozicije.....	22
Tablica 4 Laakso-Taagepera indeks	23
Tablica 5 BDP, HDI i stopa nezaposlenosti	24
Tablica 6. Sudjelovanje, represija i kontrola civilnog društva	26
Tablica 7. Indikatori slobode izražavanja	28

1. UVOD

Demokratizacija je složen i dugotrajan proces koji se temelji na transformaciji autokratskog režima u demokratski. Demokratizaciju, proces kroz koji režim postaje demokratski, je teško definirati jer ne postoji suglasnost među znanstvenicima što sve taj pojam obuhvaća. Ne postoji slaganje oko trenutka početka i kraja procesa demokratizacije. Neki tvrde da je početak demokratizacije nakon sloma autoritarnog režima, a kraj nakon prvih slobodnih izbora na nacionalnoj razini, dok drugi tvrde da je početak nakon pokretanja liberalnih reformi. Kraj demokratizacije je još teže definirati nego njezin početak jer prvi slobodni izbori na nacionalnoj razini ne osiguravaju opstanak demokratskog režima (Kauffman, 2021). Jedan od uobičajenih pristupa je razlikovanje transformacije i konsolidacije sustava. Proces tranzicije je vezan uz slom autoritarnog režima i početak stvaranja demokratskih institucija, a proces konsolidacije je vezan uz institucionalizaciju političkog života i pravila u skladu s demokratskim načelima. Tranzicija ne mora nužno voditi do konsolidacije (Kauffman, 2021). Demokracija se može smatrati konsolidiranom ako njezina pravila igre javnost i politička elita smatraju legitimnima, a za njezino održavanje važni su unutarnji i vanjski faktori čije je destabilizirajuće utjecaje potrebno minimizirati. Robert Dahl, zasigurno jedan od najutjecajnijih istraživača demokracije, u svojoj knjizi *Polyarchy: Participation and Opposition* je iznio osam preduvjeta koji moraju biti zadovoljeni kako bi se režim mogao nazivati demokratskim. Iako su ti preduvjeti nužni kako bi neki režim bio demokratski, oni sami po sebi nisu dovoljni. Wolfgang Merkel (2011) razlikuje tipove demokratskih režima i dijeli ih na usidrene i defektne. Defektne demokracije imaju narušen jedan ili više parcijalnih režima i, iako one jesu demokracije, nisu liberalne demokracije, poput zapadnoeuropskih zemalja. Članak *Nasuprot svakoj teoriji: brza konsolidacija demokracije u srednjoistočnoj Europi* (Merkel, 2006) ističe transformaciju postkomunističkih režima iz autokratskih u demokratske na više razina i u veoma kratkom roku. Iako su te Češka i Slovačka imale zajedničku početnu točku u demokratizaciji, proces se kasnije jako razlikovao. Važno je istražiti koji su razlozi tim razlikama i različitim ishodima kako bi se u budućnosti moglo kvalitetnije istražiti proces demokratizacije.

Brojni znanstvenici, kao što su Lijphart, Berg-Schlosser i Wolchik, su istraživali demokratizaciju postkomunističkih zemalja, ali većina ih se fokusirala samo na početne godine transformacije sustava. Zemlje koje su se demokratizirale u trećem valu nisu najprije izgradile demokratske političke institucije niti civilno društvo ondje gdje ga nije bilo, nego su izborima započele demokratizaciju. Loše gospodarske prilike te politička i ekonomska tranzicija su utjecale na sam proces demokratizacije, a slabo razvijeno civilno društvo nije ispunjavalo svoju

ulogu u društvu. Hadenius i Berg-Schlosser su u članku *Successes and Failures of the New Democracies* analizirali uspješnost demokratizacije zemalja trećeg vala demokratizacije pomoću četiri faktora. Iako postoje brojne komparativne analize između Češke i Slovačke, većina ih se usredotočila samo na određene elemente demokratizacije, a ne na cijeli proces. Petr Kopecký i Cas Mudde su u članku *Explaining different paths of democratization: The Czech and Slovak republics* komparirali demokratizaciju u Češkoj i Slovačkoj, no njihova analiza je obuhvatila proces demokratizacije do 1999. godine. Analiza cijelog procesa je važna kako bismo mogli predvidjeti utjecaj demokratizacije na druge države i razjasniti neočekivane ishode. Ovaj rad će usporediti put Češke i Slovačke prema demokratizaciji od raspada Čehoslovačke do prvih višestranačkih izbora nakon ulaska tih zemalja u Europsku uniju. Ulazak tih zemalja u Europsku uniju ćemo smatrati znakom da su postigle cilj demokratizacije i da ih možemo nazivati konsolidiranim demokracijama.

Kolaps komunističkog režima ostavio je zemlju pod vodstvom bivšeg političkog disidenta Vacláva Havela kao predsjednika Češke i Slovačke Federativne Republike i Vladimíra Mečiaru kao slovačkog republičkog premijera.¹ Gospodarski lošija pozicija Slovačke u odnosu na Češku je nakon Baršunaste revolucije potaknula na izražavanje nezadovoljstva Slovaka u federalno uređenoj državi i česte zahtjeve za vlastitom nacionalnom državom, što su Mečiar i Vacláv Klaus ostvarili 1993. godine. Nakon raspada Čehoslovačke, Klaus i Mečiar su zauzeli mjesta premijera u novostvorenim državama, Klaus u Češkoj, Mečiar u Slovačkoj. Nakon raspada Čehoslovačke, put prema demokratizaciji postaje različit. Predviđanja demokratskog razvoja mogu se poboljšati ako se pronađe uzrok razlika u demokratizaciji Češke i Slovačke, država sa zajedničkom poviješću i iskustvom komunizma, a ovaj rad će usporedbom elemenata demokracije to pokušati napraviti. Na početku analize bit će dan kratki prikaz stranaka i koalicija na vlasti te predsjednika vlade, zatim će se komparacija provoditi kroz analizu pet kategorija demokratskih preduvjeta, a to su: demokratski izborni režim, demokratska institucionalna struktura, gospodarski razvoj, sloboda civilnog društva i sloboda izražavanja. Svaki od tih preduvjeta bit će raščlanjen na niz elemenata koji se mogu provjeriti i uspoređivati. Tako će demokratski izborni režim biti raščlanjen na slobodne i poštene izbore, periodičnu smjenu vlasti ovisnu o izbornim rezultatima te postotak izlaznosti birača, a na kraju poglavlja će biti osvrtno na prava romske nacionalne manjine. Poglavlje o demokratskoj institucionalnoj strukturi započinje izlaganjem informacija o izbornim sustavima, parlamentima i

¹ Mečiar postaje republički premijer nakon što je par mjeseci prijelazni premijer bio Milan Čič.

predsjedničkim ovlastima, nakon toga slijedi analiza razine poštivanja ustava od strane vladajućih, nadzora sudskog i zakonodavnog tijela te opozicije nad vladom, a na kraju efektivni broj stranaka u parlamentu i percepcija političke korupcije. Gospodarski razvoj je prikazan kroz BDP, HDI i stopu nezaposlenosti kao indikatore. Za prikaz slobode civilnog društva izdvojeno je sudjelovanje organizacija civilnog društva u donošenju politika te represija i kontrola vladajućih nad organizacijama civilnog društva. Posljednja analizirana kategorija je sloboda medija koja je izražena kroz slobodu izražavanja, alternativne izvore informacija i razinu cenzure.

2. METODOLOGIJA

U ovome će se radu koristiti komparacija dviju zemalja (binarna studija), tj. komparacija s malim N. Slučajevi za istraživanje su odabrani sukladno dizajnu istraživanja najsličnijih slučajeva. Jedinice analize su zemlje, a cilj ovakvog istraživanja je identifikacija onoga što objašnjava razliku u procesu demokratizacije. Češka i Slovačka imaju zajedničku prošlost, zajednički početak demokratizacije, samim time su i uvjeti u kojima se demokratizacija počela odvijati jednaki. Međutim, proces demokratizacije nije jednako tekao u obje zemlje te će se korištenjem dizajna istraživanja najsličnijih slučajeva pokušati istražiti uzroci tog različitog tijeka. Budući da je stupanj demokratizacije varijabla koja se razlikuje u dvije države, korištenje navedenog dizajna je prikladno u ovom istraživanju. Analiza Češke i Slovačke je analiza demokratiziranih postkomunističkih država; komparativnom analizom može se postići bolje razumijevanje problema s kojima se suočavaju zemlje u tranziciji, kako političkoj tako i ekonomskoj. Za potrebe istraživanja koristit će se podatci iz raznih izvora kao što su baze podataka *Varieties of Democracy (V-Dem)* i *Comparative Political Data Set (CPDS)*, izvještaji češkog i slovačkog ureda za statistiku, službene stranice vlada tih država, Programa Ujedinjenih naroda za razvoj te izvještaj sa službene stranice *Minority Rights Group International*.

Stupanj demokratizacije, odnosno konsolidacije, ovisi o brojnim elementima, kao što su slobodni i poštenu izbori, sloboda izražavanja, sloboda stupanja u organizacije, opće pravo glasa i slično. U analizi podataka najprije će biti prikazan kratki pregled stranaka i koalicija na vlasti od 1993. do 2006. te predsjednika vlade kao glave izvršne vlasti, predsjednici država imaju male ovlasti i ne mogu previše utjecati na tijek demokratizacije te nisu spomenuti u ovom istraživanju. Elementi koji će biti analizirani u ovom radu grupirani su u pet kategorija: demokratski režim, institucionalna struktura, gospodarski razvoj, civilno društvo i sloboda medija. Svaka od tih kategorija se dalje raščlanjuje na sastavnice koje se mogu analizirati. Demokratski režim je raščlanjen na slobodne i poštene izbore, periodičnu smjenu vlasti i postotak izlaznosti birača, a analiziran je i odnos vlasti prema nacionalnim manjinama, odnosno romskoj nacionalnoj manjini. Institucionalna struktura se dijeli na izborni sustav, podjelu vlasti, višestranačje i neovisnost sudova te prisutnost korupcije među nositeljima državne vlasti i državnim dužnosnicima. Najprije će ukratko biti objašnjena struktura parlamenta i izborni sustav, zatim poštivanje ustavnih odredbi od strane izvršne vlasti, ravnoteža moći između izvršne, zakonodavne i sudske vlasti, moć opozicije za izvršavanje nadzora nad vladajućima te fragmentiranost stranačkog sustava i razina političke korupcije. Gospodarski razvoj je razložen na BDP, stopu nezaposlenosti i HDI kao indikatora razvijenosti zemlje. Sloboda civilnog

društva i njegov razvoj bit će prikazani pomoću razine represije koju vlada vrši nad organizacijama, kontrole nad njihovim izlaskom u javnu sferu te razinu sudjelovanja civilnih organizacija u stvaranju i donošenju politika. Sloboda medija je raščlanjena na tri pokazatelja: sloboda izražavanja, alternativni izvori informacija i izostanak direktnih i indirektnih pokušaja cenzure bilo tiskanih, bilo elektronskih medija.

3. DEMOKRACIJA I DEMOKRATIZACIJA

Znanstvenici se nisu usuglasili oko shvaćanja i definiranja demokracije kao niti onoga što je potrebno da bi se neki poredak mogao nazivati demokratskim. Demokracija je kao ideja široko prihvaćena iako su njezina shvaćanja različita, pa u nekim slučajevima i kontradiktorna. Duga povijest demokracije te njezine različite prakse su mogući uzroci pomutnje, ali i oštre pojmovne i političke borbe oko određenja demokracije koje su se vodile od kraja Prvog svjetskog rata pa sve do kraja Hladnog rata (Matan, 2014: 75-78). Pokušavajući realno prikazati demokraciju, Robert Dahl je postavio distinkciju između demokracije kao skupa ideala i poliarhije kao opis postojećih demokratskih režima. Razdvajanje skupa ideala od empirijskog opisa režima je omogućilo zadržavanje težnje za oblikovanjem konzistentnog sustava ideja pružajući joj uporište u stvarnosti te stvaranje kriterija i regulativne ideje za moguće promjene (Ravlić, 2000: 85). Prema Dahlu, sustav je poliarhija ako zadovoljava sljedeće uvjete: sloboda za osnivanje i pridruživanje organizacijama, sloboda izražavanja, pravo da se bira i da se bude biran, alternativni izvori informacija, slobodni i poštenu izbori te kvalificiranje za javnu službu temeljem glasova ili drugog načina izražavanja preferencija (Dahl, 1971: 236). Kao što ne postoji suglasnost oko definicije demokracije, ne postoji suglasnost niti oko pojma demokratizacije i što sve taj pojam obuhvaća. Jedan od uobičajenih pristupa je razlikovanje transformacije i konsolidacije sustava. Proces tranzicije je vezan uz slom autoritarnog režima i početak stvaranja demokratskih institucija, a proces konsolidacije je vezan uz institucionalizaciju političkog života i pravila u skladu s demokratskim načelima (Whitehead, 2002: 26-27).

Demokratizaciju, odnosno proces kroz koji režim postaje demokratski, je najbolje shvatiti kao složen, dugoročan, dinamičan i otvoren proces koji se temelji na napretku prema tipu politike koji se temelji na pravima, participaciji i konsenzusu. Gdje je ranije postojao politički monopol, sada postoji politička konkurencija te transformacija režima u demokratski može biti brza i kvalitetna ako su institucionalne promjene pravilno implementirane. Konsolidacija demokracije

je dugotrajan proces koji se postiže poštivanjem pravila i postupaka demokratskih procedura (Whitehead, 2002: 28, 30). Demokracija je konsolidirana ako se politički akteri drže demokratskih pravila igre i, kao i veliki dio javnosti, vide ta pravila kao legitimna. Neka demokracija je konsolidirana ako je ispunila pet preduvjeta. To su: slobodno i aktivno civilno društvo, relativno autonomno političko društvo, politički akteri koji se drže vladavine prava, učinkovita birokracija i institucionalizirano ekonomsko društvo (Kopecký i Mudde, 2000: 65). Nakon uspostave demokratskog režima važno je održati ga i minimalizirati utjecaj destabilizirajućih faktora. Institucionalni i ustavni aspekti koji osiguravaju stabilnost izvršne vlasti, primjerice izborni sustav, su važan faktor za održavanje demokracije. Javne politike, posebno one koje se tiču gospodarske domene su jedan od najvažnijih faktora za prevenciju sloma sustava, ali one ne mogu objasniti razliku ishoda politika u državama. Vanjski faktori također, pridonose opstanku nekih režima i propasti drugi, ali razinu utjecaja koju imaju, nije moguće precizno odrediti (Berg-Schlosser, 2012: 26).

3.1. Nestabilnost autokratskih režima i stabilnost demokratskih režima

Autokratski režimi su zatvoreni i nefleksibilni te antagonistički nastrojeni prema participaciji građana što onemogućuje dobivanje legitimnosti i stvara destabilizacijski potencijal unutar društva koji se može smanjiti jedino povećanjem represije. Međutim, destabilizacijski potencijal se u autokratskim društvima uvijek ponovno stvara na normativnoj i djelatnoj razini legitimacije. Normativna razina legitimacije podrazumijeva stvaranje visoke razine vjere u sustav koja je potrebna za stabilizaciju sustava. Iako protuliberalne, rasističke i protuindividualne ideje mogu mobilizirati građane na pristanak, one ne mogu proizvesti dugoročnu vjeru u legitimnost. Tijekom vremena legitimnost poretka pada jer se ne uočavaju uspjesi niti približavanje ostvarivanju obećanja o blagostanju i slobodi. Represija se povećava, zahtjevi za odricanjem i podčinjavanjem ne prestaju, a uvjeti se ne poboljšavaju. To dovodi do smanjena ideološke legitimnosti poretka i destabilizacije režima (Merkel, 2011: 47). Djelatna razina legitimacije se odnosi na sposobnost prepoznavanja ugroze sustava, ali ugroze od samoga sebe. Zbog oštrog razdvajanja države i društva ne postoje mehanizmi pomoću kojih bi sustav mogao dobiti povratnu informaciju. Autokratski režimi se mogu stabilizirati prividnim pluralizmom i kvazidemokratskim parlamentima, ali to se može prometnuti iz stabilizirajućeg u destabilizirajući faktor. Nametanje političkih imperativa gospodarstvu, pravu i znanosti umanjuje njihovu učinkovitost (posebno u komunističkim diktaturama) i usko ih veže uz

politički sustav. Budući da je sve usko vezano uz politiku, svaka kriza koja se dogodi u državi izravno se probijaju do političkog sustava što utječe na smanjivanje legitimacije sustava (Merkel, 2011: 48-49).

Demokracije imaju prednost nad autoritarnim režimima, a to je dobivanje povratne informacije putem slobodnih izbora jer mogući opoziv prisiljava vladajuće na stalno učenje i prilagođavanje uvjetima. Pomoću izbora u sustav je ugrađena potreba za fleksibilnošću i prilagodbom kod vladajućih, koji se tako trude ostati na vlasti, tj. spriječiti opoziciju u dolasku na vlast. Demokratski sustavi ne pokušavaju kontrolirati sva područja života i puštaju pojedine društvene sustave da sami upravljaju sobom, ti društveni sustavi, kao što su znanost, pravo, gospodarstvo i kultura, postaju učinkovitiji i imaju mogućnost političke participacije. Zbog odvajanja političkog od nepolitičkog života, demokracija ne mora mijenjati svoj oblik kada se događaju velike promjene u drugim sferama života. Mogućnosti sudjelovanja u političkom životu, povećava vjerojatnost da građani daju pristanak demokratskom sustavu iako nisu zadovoljni svim aspektima tog režima. Stabilnost demokracija ovisi i o društveno-ekonomskom razvoju, kulturnoj integraciji te konsenzusu političkih elita o demokratskim pravilima igre. Ako su svi preduvjeti zadovoljeni, mlade demokracije mogu imati brzu konsolidaciju (Merkel, 2011: 45-47).

3.2. Transformacija i konsolidacija

U članku *Successes and Failures of the New Democracies* Hadenius i Berg-Schlosser istražuju regije Huntingtonovog trećeg vala demokratizacije te njihovu uspješnu ili neuspješnu demokratizaciju. U tu svrhu koriste četiri pokazatelja konsolidacije demokracije, a to su neprekinuti niz slobodnih i poštenih izbora, institucionaliziranu promjenu vlasti, odsutnost značajnih antidemokratskih snaga i masovnu podršku demokraciji (Hadenius i Berg-Schlosser, 2007: 96). Institucionalna struktura u državama Srednje Europe je povoljna za daljnju demokratizaciju, izostanak snažne političke centralizacije u državama koje su prolaze kroz proces demokratizacije osnažuju parlament, a pravne institucije su neovisne. Napetosti koje proizlaze iz različitih etničkih identiteta se rješavaju unutar okvira demokracija. Stupanj koji uvjetuje stabilnost demokracije u ovoj regiji je pritisak izvana, Europska unija, uvjetuje zadovoljavanje demokratskih kriterija (Hadenius i Berg-Schlosser, 2007: 104). Gospodarska situacija u državama Srednje Europe, u Slovačkoj više nego u Češkoj, na početku procesa

demokratizacije je bila veoma loša što je dovelo do velike podrške prošlom režimu, a s poboljšanjem životnog standarda, ta podrška pada (Hadenius i Berg-Schlosser, 2007: 103).

Transformacija sustava u postkomunističkim državama je podrazumijevala istodobnu trostruku transformaciju, uz političku transformaciju odvijale su se još i gospodarska te u nekim slučajevima državna². U starim demokracijama ovi su se procesi odvijali stoljećima, ali u postkomunističkim državama politička elita ih je stopila u jedan projekt koji se treba ostvariti u što kraćem roku (Merkel, 2006: 8). Wolfgang Merkel je raščlanio pojam konsolidacije na četiri analitičke razine, ustavna konsolidacija, predstavnička konsolidacija, konsolidacija ponašanja aktera te demokratska konsolidacija političke kulture. Ustavna konsolidacija prva završava i utječe na drugu i treću razinu, a odnosi se na središnje ustavne političke institucije kao što su vlada, parlament, poglavar države te sudstvo i izborni sustav. Druga razina, predstavnička konsolidacija, označava formiranje stranaka i interesnih skupina te teritorijalnog predstavljanja interesa. Akteri na ovoj razini utječu na način na koji se norme konsolidiraju iz prve razine i na ukupnu demokratsku konsolidaciju. Na trećoj razini, konsolidaciji ponašanja aktera, djeluju potencijalni veto-akteri pokušavajući ostvariti svoje interese mimo demokratskih normi i institucija. Uspješna konsolidacija prve dvije razine smanjuje mogućnost uspjeha potencijalnih veto-aktera. Demokratska konsolidacija političke kulture je posljednja i najdugotrajnija, a odnosi se na stvaranje demokratske građanske kulture, što može trajati desetljećima (Merkel, 2006: 9-11). Prema istraživanju transformacije i konsolidacije demokracije u Istočnoj Europi, Merkel tvrdi da je Češka već 2005. bila uspješno konsolidirana na sve četiri razine, dok je Slovačka imala manje uspjeha na drugoj i četvrtoj razini, ali isto tako navodi da su obje države gotovo na zapadnoeuropskoj razini demokracije (Merkel, 2006: 18).

3.3. Parcijalni režimi

Dahl je odredio demokraciju pomoću proceduralnih i institucionalnih minimuma, odnosno zadovoljavanje preduvjeta koncepcije poliarhije automatski čini neku državu demokratskom. Merkel tvrdi da ispunjenje ovih preduvjeta nije dovoljno da bi se neki poredak mogao nazivati demokratskim. Moderne demokracije su složene strukture koje moraju obnašati različite funkcije i moraju biti sposobne nositi se s različitim unutarnjim i vanjskim izazovima koje nosi moderna vladavina. Prema Merkelu stabilne ustavne demokracije moraju biti usidrene interno

² Primjerice, u Hrvatskoj.

(međuovisnost parcijalnih režima osigurava njezino postojanje i funkcioniranje) i eksterno (parcijalni režimi omogućuju i štite demokraciju od vanjskih destabilizirajućih procesa). Postoji pet parcijalnih režima koje svaka usidrena liberalna demokracija mora sadržavati, to su demokratski izborni režim, politička prava sudjelovanja, građanska prava, horizontalna odgovornost i jamstvo da je moć vladanja u rukama izabраниh predstavnika (Merkel, 2011: 18). Demokratski izborni režim je nužan preduvjet, ali bez ostala četiri on ne jamči zadovoljavanje ciljeva demokratskih izbora niti vladanje u skladu s demokratskim načelima. Transparentni i pluralni izbori razlikuju demokraciju od autokracije, a jednaka politička prava su minimalni preduvjet demokratskog režima. Uloga izbornog režima je uskladiti dobivanje položaja javne vlasti s izbornim rezultatima, podrazumijevajući izbore kao slobodne, poštene i redovite. Izbori su mehanizam kojim birači mogu sankcionirati i kontrolirati izabrane predstavnike, ali samo tako da ih ponovno biraju ili ne biraju. Prema tome, predstavnici koji žele biti ponovno birani, uskladit će svoje politike sa željama birača, ali to nije dovoljno jamstvo demokratskog poretka (Merkel, 2011: 19-20).

Politička prava, osim prava glasa, podrazumijevanju javnu sferu odvojenu od političke pri čemu se promiču neorganizirani (slobodno formirani, bez prisilnog članstva) pluralistički interesi društva i organizirani demokratski izbori. Politička prava se temelje na pravu na političku komunikaciju i organiziranje, odnosno na slobodi izražavanja i mišljenja, pravu na udruživanje i prosvjede te slobodnom informiranju. Kako bi se osigurala respozivna i odgovorna vlast, društvena i komunikacijska moć mora biti u mogućnosti sudjelovati u formiranju političkih zahtjeva bez formaliziranih procesa (Merkel, 2011: 20). Građanska prava su treći parcijalni režim koji štiti građane od narušavanja njihove slobode, bilo od izvršne vlasti ili izabranih zakonodavaca. Zaštita slobode građana zahtjeva postojanje neovisnog sudstva koje je ovlašteno za provjeru djelovanja izvršnih i zakonodavnih tijela vlasti. Građanska prava predstavljaju pravo na slobodu pojedinca u odnosu na državu, odnosno ona definiraju doseg vlasti i polaganje prava na vlast. U ustavnim demokracijama građanska prava ne smiju biti u rukama većine građana niti parlamenta te moraju postojati prepreke koje bi onemogućile ugnjetavanje pojedinaca od strane izvršne ili zakonodavne vlasti (Merkel, 2011: 20-21). Četvrti parcijalni režim, podjela vlasti i horizontalna odgovornost, ističe potrebu za nadzorom izabranih dužnosnika pomoću autonomnih institucija kako bi ih se prisililo na ponašanje u skladu s ustavom i zakonima. Horizontalna odgovornost podrazumijeva međusobnu kontrolu triju grana vlasti, da niti jedna nije dominantna, niti da se jedna upliće u određeni djelokrug druge dvije grane (Merkel, 2011: 21). Posljednji parcijalni režim, stvarna moć vladanja, stavlja imperativ

na stvarno vladanje izabranih dužnosnika te onemogućiti izvanustavne aktere u donošenju odluka. Nužnost onemogućavanja izvanustavnih aktera u donošenju odluka možemo najbolje proučiti na primjeru Latinske Amerike u kojoj vojni aparat i dalje uživa povlašteni položaj te ima utjecaj na vanjsku i sigurnosnu politiku, što je nespojivo s demokratskim izborima i vladanjem izabranih dužnosnika (Merkel, 2011: 21).

Ovi parcijalni režimi mogu biti djelotvorno jedinu u slučaju uzajamne usidrenosti što znači da si međusobno olakšavaju djelovanje ili onemogućuju drugim parcijalnim režimima zadiranje unutar sfera djelovanje drugih. Osim unutarnje usidrenosti, svaka demokracija ovisi i o njezinom okruženju koje ju stabilizira ili destabilizira te uzrokuje defekte (Merkel, 2011: 22-23). Ovisno o parcijalnom režimu koji je narušen, Merkel razlikuje četiri tipa defektne demokracije. U ekskluzivnoj demokraciji ne postoji opće pravo glasa, u enklavnoj veto-akteri preotimaju domene političke vlasti iz ruku izabranih dužnosnika. Neliberalna demokracija je karakteristična zbog narušavanja građanskih prava i ograničavanja sudova od strane izvršne ili zakonodavne vlasti. To je i najčešća vrsta defektne demokracije. Posljednja vrsta defektne demokracije je delegativna u kojoj se ravnoteža moći ne može održati i često prevagne na stranu izvršne vlasti (Merkel, 2011: 25-26). Nije moguće izdvojiti jedan element kao uzrok postojanja defekata u novim demokracijama, treba uzeti u obzir put i razinu modernizacije, privrednu konjunkturu, socijalni kapital i civilno društvo, tip prethodnog autoritarnog režima i proces stvaranja nacije i države, modus tranzicije i političke institucije te međunarodnu i regionalnu uključenost države (Merkel, 2011: 26-28).

4. BARŠUNASTA REVOLUCIJA I RASPAD ČEHOSLOVAČKE

Komunistički režim u Čehoslovačkoj je kolabirao bez izravnih vanjskih utjecaja. Stari režim je izgubio sposobnost vršenja represije zbog gubitka političke legitimnosti te je elita starog poretka prisiljena predati se jer više nije u mogućnosti utjecati na transformacijske događaje. Nedostatak učinkovite sile ohrabruje prosvjednike i njihova brojnost raste zbog čega branitelji režima gube pregovaračku sposobnost i režim kolabira (Merkel, 2011: 333-334). Masovni nenasilni prosvjedi u studenom i prosincu 1989. u Čehoslovačkoj, kasnije poznati pod nazivom Baršunasta revolucija, nakon 21 dana doveli su do pada represivnog komunističkog režima. Parlament, u kojemu su još uvijek dominirali članovi komunističke partije, u prosincu 1989. izabrao je Václava Havela, bivšeg disidenta, za predsjednika Čehoslovačke, što je označilo uspjeh Baršunaste revolucije i kraj režima. Novi čelnici morali su uspostaviti nove demokratske

institucije ili prenamijeniti stare kako bi država mogla funkcionirati u skladu s demokratskim načelima. Uspostava višestranačja, zamjena stare političke elite i stvaranje nove političke kulture bili su samo neki od problema s kojima su se novi čelnici morali suočiti na političkom planu. Dodatni problemi su se pojavili na području gospodarstva, državna imovina se počela privatizirati, država je poticala stvaranje privatnog poduzetništva, a promjenom planskog u tržišno gospodarstvo pojavila se visoka nezaposlenost, siromaštvo i nejednakost. Kraj komunističke vlasti je značio i prekid jednostranačkog sustava, a najvažnije kišobranske organizacije nastale 1989. su Građanski forum u Češkoj te Javnost protiv nasilja u Slovačkoj. Nedugo nakon osnutka tih organizacija počele su s radom i druge stranke (kršćanske, demokratske i razne inačice komunističke stranke) te različite lokalne organizacije (Wolchik, 2011: 192-197). Na izborima 1990. postojale su dvije izborne jedinice, svaka država je predstavljala jednu, koristio se razmjerni izborni sustav, a samo osam stranaka je osvojilo mjesta u parlamentu, pri čemu su Javnost protiv nasilja i Građanski forum imali većinu. Odabirom razmjernog sustava pokušavalo se ublažiti jaz između Čeha i Slovaka, što je dovelo do stvaranja konsocijacijske demokracije i onemogućilo koncentraciju moći u rukama jedne osobe. Konsocijacijska demokracija je posljedično dovela do usvajanja parlamentarnog sustava, a predsjednik je biran u parlamentu te su mu ovlasti ceremonijalne. Iako su mu ovlasti gotovo ceremonijalne, Václav Havel je uživao veliku popularnost zbog koje je mogao utjecati na politički život države (Lijphart, 1992: 211-217).

4.1. Nezadovoljstvo Slovaka nakon Baršunaste revolucije

Pad režima otvorio je, u Slovačkoj, prostor za djelovanje novih političkih aktera i stranaka koji su pripadali takozvanom Nacionalnom bloku, organizaciji za borbu za veća prava Slovaka u Čehoslovačkoj, pa čak i slovačku samostalnost (Bútorá, Bútorová i Rosová, 1991: 436). Ubrzo nakon uspostave demokracije i tržišnog gospodarstva postalo je jasno da slovačka i češka tranzicija ne mogu biti vođene na isti način. Budući da je Slovačka industrijalizirana u komunističkom razdoblju, velika i neučinkovita industrija nije bila sposobna nositi se s kompetitivnim tržištem, što je dovelo do većih gospodarskih problema, kao što je nezaposlenost, u Slovačkoj nego u Češkoj. Slovačko nezadovoljstvo federalnim uređenjem države je raslo, a češke i slovačke političke elite nisu mogli postići dogovor oko podjele državnih i federalnih vlasti (Wolchik, 2011: 194). Nezadovoljstvo zbog lošeg gospodarstva i visoke nezaposlenosti ubrzo je izašlo na vidjelo u Slovačkoj. Sindikalisti su najavili mogućnost

štrajkova i građanskih nemira ukoliko se ne uvaži težak položaj slovačkog gospodarstva koje se nije moglo nositi s promjenama. Politički pokret Javnost protiv nasilja, pokretač Baršunaste revolucije u Slovačkoj, je u lipnju 1990. dobio najviše glasova na slovačkim izborima te sastavio koalicijsku vladu s Kršćansko-demokratskim pokretom i Demokratskom strankom. Pobjeda liberalnog pokreta Javnost protiv nasilja bila je neočekivana u konzervativnoj, religioznoj Slovačkoj (Bútorá, Bútorová i Rosová, 1991: 437- 438). Rušenje komunističkog monopola slovački građani su dočekali s odobravanjem, ali ne i način na koji je Javnost protiv nasilja provodila promjene. Prema nekima, promjene nisu ništa promijenile jer su na snazi ostali isti ljudi, dok su drugi zamjerali radikalnost pokreta. Komunistička partija se, nakon gubitka vlasti, oporavila, svoju politiku usmjerila na obranu socijalnih prava građana. Promjenom fokusa politike i slike o sebi, Komunistička partija je promijenila i ime te je postala Stranka demokratske ljevice (Bútorá, Bútorová i Rosová, 1991: 444-445).

Potreba za izgradnjom nacionalne dimenzije društva u Slovačkoj i njeno usklađivanje s demokratskom i građanskom dovela je do porasta nacionalne napetosti između Slovaka i Čeha. Češki dio federacije se usmjerio na vrijednosti kao što su građanske slobode i demokracija, dok su Slovaci usmjerili pažnju na probleme kao što su identitet, suverenost i ravnopravnost s Česima. Ravnopravnost u zajedničkoj državi je pitanje koje proizlazi iz povijesti, odnosa Češke i Slovačke u međuratnoj Čehoslovačkoj u kojoj je država bila unitarna i centralizirana, što se nije podudaralo sa slovačkim zahtjevima za autonomijom (Bútorá, Bútorová i Rosová, 1991: 447). Rastu napetosti su pridonijele nacionalistički orijentirane stranke, kao što je Slovačka narodna stranka. Nacionalno pitanje Slovaka je, osim napetosti između Čeha i Slovaka, uključivalo i pitanje brojne romske populacije te mađarske nacionalne manjine. Slovačko-mađarski odnosi su se dodatno zaoštrili 1990. nakon donošenja zakona o jeziku prema kojemu je slovački jezik službeni jezik države, dok je mađarska populacija tvrdila da imaju pravo koristiti se materinjim jezikom u komunikaciji s državnim službenicima. Javnost protiv nasilja je odlučno odbila bilo kakvu netoleranciju prema nacionalnim manjinama te su kampanju za izbore 1990. vodili s Neovisnom mađarskom inicijativom te Romskom građanskom inicijativom. Na tim izborima se potpora pokretu smanjila i otišla u korist Slovačke narodne stranke (Bútorá, Bútorová i Rosová, 1991: 448-450).

4.2. Raspad Čehoslovačke

Nakon parlamentarnih izbora 1992. na vlast u Češkoj došao je Václav Klaus, a u Slovačkoj Vladimír Mečiar, te su njih dvojica odlučili razdružiti Čehoslovačku. U siječnju 1993. nastale su Češka i Slovačka. Obje države su 1993. donijele ustave prema kojima su parlamentarne demokracije koje jamče političke i građanske slobode svojim državljanima. U obje države vlade se sastavljaju kao rezultat parlamentarnih izbora, na čelu su im premijeri i odgovorni su parlamentu. Predsjednici su poglavari države iako su im ovlasti većinom ceremonijalne, neposredno se biraju na pučkim izborima od 1999. u Slovačkoj, a u Češkoj od 2013. Slovačka ima jednodoman parlament, a Češka dvodoman (Wolchik, 2011: 195-197). Civilno društvo se, zbog straha od represije i uhićenja, počelo razvijati tek nakon pada komunizma. Nevladine organizacije su građanima Češke i Slovačke primamljivije nego političke stranke, a posebno su bile razvijene u Slovačkoj za vrijeme Mečiarove vladavine. Koordinacijski odbor, zvan „Gremij“, okupljao je sve predstavnike važnih nevladinih organizacije te su povećali biračku izlaznost kako bi svrgnuli Vladimíra Mečiara s vlasti na izborima 1998. (Wolchik, 2011: 202).

4.3. Češka nakon Čehoslovačke

Od svih postkomunističkih država, Češka je najuspješnije transformirala svoje tržište i prilagodila ga stilu zapadnih zemalja. Neposredna granica sa zapadnim zemljama, nizak vanjski dug te turistički potencijal Češke privukao je zapadne ulagače i dao joj vjetar u leđa za daljnju demokratizaciju i uspješnu tranziciju s planskog na tržišno gospodarstvo (Nagle, 1997: 33). Iako je Češka bila jedna od postkomunističkih država kojima se predviđala uspješna i brza tranzicija, već prije samog raspada Čehoslovačke, u Češkoj je krenuo val rasizma prema Slovacima, Nijemcima i drugim manjinama, a posebno Romima. Početkom 1993. češki parlament je donio zakon o državljanstvu čime se gotovo onemogućilo Romima dobivanje statusa državljana i stvorio problem apatridnosti što je kršilo međunarodne standarde (Nagle, 1997: 38-39). Sukobi između zakonodavne i izvršne vlasti u Češkoj nisu postojali, sustav horizontalne i vertikalne odgovornosti je razvijen i poštovan, vladavina velike većine je načelo parlamentarnog procesa, ali ono nije rezultiralo uništavanjem oporbe ili njezinim isključivanjem iz nadzornih tijela. Iako je političko društvo razvijeno, civilno i ekonomsko zaostaju. Češka politička kriza iz 1997. i pokušaj smjene Vacláva Klauusa s mjesta premijera se djelomično može pripisati deficitu u razvoju civilnog društva te gotovo nepostojećeg odnosa između civilnog društva i političkog društva. Politika čeških vlada prema ekonomskom društvu

je uglavnom bila intervencionistička, a obzirom na nezakonito financiranje stranaka i korupciju, potpora se često dobivala nelegalnim putem (Kopecký i Mudde, 2000: 68-69).

4.4. Slovačka nakon Čehoslovačke

Osnovne slobode izražavanja i medija su u obje države zagwarantirane od samih početaka, ustavom je zajamčena i trodioba vlasti, međutim, slovačka demokracija, u širem smislu tog pojma, nije uspjela. Poništenje zastupničkog mandata jednom zastupniku i postavljanje drugog na njegovo mjesto, jednostrano otkazivanje referenduma o izravnim predsjedničkim izborima 1997. te ignoriranje preporuka Ustavnog suda pokazuju stanje slovačke demokracije krajem 20. stoljeća. U tom razdoblju, slovački politički akteri su se pridržavali demokratskih pravila igre jer su ih vidjeli strateški prikladnima, a ne legitimnima, te su ih kršili ako je neko alternativno ponašanje bilo više u skladu s njihovim ciljevima. Osnovne demokratske procedure su ostale netaknute, ali politički život Slovačke u tom razdoblju je bio obilježen nacionalno-identitetskim sukobima i personaliziranom politikom premijera Vladimíra Mečiara (Kopecký i Mudde, 2000: 65-66). Takva politika je u Slovačkoj dovela do oštre polarizacije između vladajuće stranke i opozicije, pri čemu obje strane drugu smatraju nelegitimnom, i stalnih borbi oko ustavnih pitanja te pitanja prava opozicije i manjina. Nakon izbora 1994., na kojima je pobjedu odnijela koalicija HZDS-SNS-ZRS, ustav je podvrgnut brojnim amandmanima kako bi stranka ostvarila prednost, horizontalna odgovornost među državnim institucijama je smanjena postavljanjem podobnih ljudi, a takvo ponašanje vladajućih je potkopalo povjerenje u neovisnost državne birokracije. Gotovo svi sukobi su imali isti obrazac, vlada bi predložila zakon koji bi parlament odobrio, predsjednik bi stavio veto na njega, parlamentarna većina bi ga ponovno odobrila u izvornom obliku, a predsjednik ili opozicija bi od Ustavnog suda zatražili provjeru ustavnosti zakona. Time je Ustavni sud postao jedina institucija koja je provjeravala rad vlade, a zakonodavne aktivnosti bi se temeljile na volji vlade za kršenjem presuda Ustavnog suda (Kopecký i Mudde, 2000: 66-67). Problemi u političkom životu Slovačke su neizbježno utjecali i na civilno društvo koje, zbog napora političke elite, nije imalo autonomiju. Donošenjem zakonodavnih akata, davanje povlastica politički lojalnim skupinama i stvaranje vlastitih stranačkih skupina je bila strategija vladajućih da istisnu aktere civilnog društva iz postojanja. Isto tako, zamjena vaučerske privatizacije izravnom prodajom nije bila nedemokratska niti se odmicala od smjera tržišne ekonomije, ali je stvorila prepreke za razvoj ekonomskog društva koje bi moglo odvojiti tržište od državnog aparata i političkih aktera. Politička elita je

privatizaciju pretvorila u sustav nagrađivanja pripadnika stranke ili onih koji su joj bliski (Kopecký i Mudde, 2000: 67-68).

5. DRUGAČIJI PUT DEMOKRATIZACIJE U ČEŠKOJ I SLOVAČKOJ

Lewis smatra da se različiti uspjeh transformacije i konsolidacije demokracije u postkomunističkim zemljama može objasniti pomoću načina pada režima (mirne ili nasilne revolucije), ostanku stare elite ili dolazak nove nakon pada komunizma, prisutnosti ili odsutnosti unutarnjih pobuna, snazi civilnog društva te utjecaju različitih tradicija (austrougarska, osmanska ili sjevernoeuropska) (Lewis, 1997: 6-8). Petr Kopecký i Cas Mudde se ne slažu s tom teorijom, jer su upravo Češka i Slovačka imale isto iskustvo komunizma, pada režima i povijesnog utjecaja, ali njihov put ka konsolidaciji demokracije se razlikuje (Kopecký i Mudde, 2000: 70). Isto tako, Kopecký i Mudde smatraju da različit stupanj socioekonomskog razvoja nije dovoljan za objašnjenje različitih puteva prema konsolidiranoj demokraciji. Različiti stupanj socioekonomskog razvoja u Češkoj i Slovačkoj se, brzom komunističkom industrijalizacijom i urbanizacijom Slovačke izjednačio te su osamdesetih godina 20. stoljeća češko i slovačko društvo makroekonomski bila veoma slična. Prelaskom na tržišno gospodarstvo industrija stvarana po komunističkom modelu je velikim dijelom propala, što je prouzročilo veću stopu nezaposlenosti i veći pad proizvodnje u Slovačkoj nego u Češkoj. Radikalna ekonomska politika je odigrala ulogu u raspadu Čehoslovačke, ali nakon razlaza tih zemalja, Slovačka je nastavila s istim radikalnim ekonomskim politikama i uspjela je poboljšati makroekonomske prilike kao što su rast BDP-a, smanjivanje stopa nezaposlenosti, trgovinskog deficita i inflacije. Štoviše, od 1994. Slovačka je bila gotovo izjednačena s Češkom (Kopecký i Mudde, 2000: 71).

Demokratske institucije moraju generirati spontanu usklađenost aktera koji imaju različite interese i resurse, a one mogu demokratski konsolidirati jedino ako nude poticaje za procesiranje zahtjeva unutar institucionalnog okvira (Remmer, 1995: 111). Različiti institucionalni okviri mogu dovesti do različitih demokracija, ali kao u prethodno navedenim preduvjetima, institucionalni okviri Češke i Slovačke se gotovo ne razlikuju. Češka politička elita je ujedinjena iza demokratskih načela dok je slovačka podijeljena u dva suprotstavljena tabora koja imaju različite poglede na demokraciju, njezina pravila i procedure te posebno oko načina obrane slovačkog nacionalnog identiteta i njihovih interesa (Kopecký i Mudde, 2000: 73). Kopecký i Mudde (2000) smatraju da je različit karakter natjecanja među političkom

elitom, u Češkoj i Slovačkoj, najvažniji faktor demokratizacije te da on objašnjava različite ishode. Dominantni sukob u češkom stranačkom sustavu je strukturiran uz socioekonomsku dimenziju, a u slovačkom stranačkom sustavu problem oko kojeg su najčešći sukobi je identitet, nacionalni i kolektivni. Politička elita djeluje unutar političkih stranaka iz čega slijedi da priroda stranačkog natjecanja oblikuje ishode u konsolidaciji. Priroda stranačkog natjecanja u Slovačkoj je pod utjecajem istovremene izgradnje države koja je djelovala kao izvor političkih i institucionalnih sukoba. Češka je pitanje izgradnje države imala već riješenom te se njezini politički sukobi bili fokusirani na pitanja koja ne stvaraju snažan razdor (Kopecký i Mudde, 2000: 74).

6. ANALIZA

6.1. Kratki pregled izvršne vlasti

U *Tablici 1* su prikazane vladajuće stranke i koalicije s pripadajućim predsjednicima vlade sukladno godinama dolaska i odlaska s vlasti. Predsjednik je slab, ima male ovlasti i nema velik utjecaj na donošenje politika. U Češkoj predsjednik može samostalno raspisati izbore, imenovati čelnika središnje banke, sudjelovati u zasjedanjima parlamenta i zapovjednik je oružanih snaga. Ovlasti koje dijeli su raspuštanje parlamenta, imenovanje premijera, imenovanje sudaca ustavnog i vrhovnog suda te izdaje dekrete. Slovački predsjednik je po jačini jednak češkom. Samostalno može raspustiti parlament, zapovjednik je oružanih snaga, predlaže zakone i upućuje zakone ustavnom sudu te može sudjelovati na zasjedanju parlamenta ili vlade. Ovlasti koje slovački predsjednik dijelu su imenovanje premijera, ministara, glavnog državnog odvjetnika i ustavnog suda te raspisivanje referenduma.

Tablica 1. Izvršna vlast u Češkoj i Slovačkoj, 1993.-2006.

	Slovačka		Češka	
	Stranke u vladi	Premijer	Stranke u vladi	Premijer
1993.	HZDS-SNS	Vladimír Mečiar	ODS – KDU- ČSL – ODA – KDS	Václav Klaus
1994.		Jozef Moravčík		
1995.	HZDS-SNS- ZRS	Vladimír Mečiar		
1996.				
1997.				
1998.			ODS – KDU- ČSL – ODA	Josef Tošovský
1999.	SDK–SDL’– SMK–SOP	Mikuláš Dzurinda	ČSSD	Miloš Zeman
2000.				
2001.				
2002.	SDKÚ– SMK–KDH– ANO	Mikuláš Dzurinda	ČSSD – KDU- ČSL – US-DEU	Vladimír Špidla
2003.				
2004.			ČSSD – KDU- ČSL – US-DEU	Stanislav Gross
2005.			ČSSD – KDU- ČSL – US-DEU	Jiří Paroubek
2006.	SMER–SNS– HDZS	Robert Fico	ODS	Mirek Topolánek

Izvor: Úrad vlády SR, 2022; Vláda České republiky, 2022.

6.2. Demokratski izborni režim

Kao što je već navedeno, indikatori demokratskog izbornog režima odabrani za ovu analizu su slobodni i pošteni izbori, periodična smjena vlasti te postotak izlaznosti birača. Na kraju će biti ukratko opisan odnos prema nacionalnim manjinama u obje države, posebno prema romskoj nacionalnoj manjini koristeći podatke *Minority Rights* grupacije. Za svaku državu izvučeni su podatci od 1993. do 2006., odnosno do prvih izbora nakon ulaska u Europsku uniju (pretpostavka je da su države članice Europske unije konsolidirane demokracije). U slučaju Češke analizirane godine su 1996., 1998., 2002. i 2006. Slovačka je izbore održavala 1994., 1998., 1999., 2002., 2004. i 2006. (slovački izbori 1999. i 2004 su predsjednički, a ne parlamentarni izbori). Slobodni i pošteni izbori uzimaju u obzir predizborni period, same izbore i postizborne procese. Raspon ocjena je od 0 do 4 pri čemu nula označava manjkave izbore i izborne rezultate koji nisu u skladu s voljom naroda, a četiri nenamjerne i beznačajne pogreške u izbornom procesu. Periodična smjena vlasti ovisna o izbornim rezultatima se odnosi na prihvaćanje izbornih rezultata od strane gubitnika na izborima. Raspon ocjena je isto tako od 0 do 4 pri čemu nula označava apsolutno neprihvaćanje izbornih rezultata ili zabranu opozicije, a četiri potpuno prihvaćanje. Izlaznost birača je izražena u postotcima.

Tablica 2. Demokratski režim

	Slovačka			Češka		
	Slobodni i poštenu izbori	Periodična smjena vlasti ovisno o izbornim rezultatima	Izlaznost birača	Slobodni i poštenu izbori	Periodična smjena vlasti ovisno o izbornim rezultatima	Izlaznost birača
1993.	-	-	-	3,79	3,89	-
1994.	3,79	3,85	75,41%	3,79	3,89	-
1995.	3,79	3,85	-	3,79	3,89	-
1996.	3,79	3,85	-	3,79	3,89	76,29%
1997.	3,79	3,85	-	3,79	3,89	-
1998.	3,77	3,86	84,25%	3,79	3,89	74%
1999.	3,77	3,86	75,42%	3,79	3,89	-
2000.	3,77	3,86	-	3,79	3,89	-
2001.	3,77	3,86	-	3,79	3,89	-
2002.	3,77	3,85	70,07%	3,79	3,89	57,95%
2003.	3,77	3,85	-	3,79	3,89	-
2004.	3,77	3,85	47,91%	3,79	3,89	-
2005.	3,77	3,85	-	3,79	3,89	-
2006.	3,82	3,9	54,67%	3,85	3,89	64,47%

Izvor: V-Dem, 2022.

Iz Tablice 2 je vidljivo kako su slobodni i poštenu izbori te periodična smjena vlasti u češkom i slovačkom demokratskom režimu gotovo jednake. Ocjena za slobodne i poštene izbore u Slovačkoj se kreće u rasponu od 3,77 do 3,82 iz čega možemo zaključiti da postoje određene nepravilnosti, ali one ne utječu bitno na ishod izbora. Isti zaključak može donijeti i o češkim izborima jer se ocjena kreće u rasponu od 3,79 do 3,85. Periodična smjena vlasti ovisno o izbornim rezultatima je u Slovačkoj na vrlo visokoj razini, u rasponu od 3,85 do 3,9, odnosno velika većina prihvaća izborne rezultate onakvima kakvi jesu, a oni koji ih ne prihvaćaju imaju veoma malu biračku podršku. Isto možemo reći i za Češku u kojoj se ocjena kreće između 3,88 i 3,89. Oba indikatora demokratskog izbornog režima su postojano na visokoj razini u obje države. Izlaznost birača je na početku 21. stoljeća bila iznimno niska, u Slovačkoj je manje od polovice stanovništva s pravom glasa izašlo na izbore 2002., a u Češkoj nešto manje od 58%. Međutim, na prvim izborima nakon ulaska u Europsku uniju možemo primijetiti porast izlaznosti.

Položaj romske manjine je u Čehoslovačkoj bio veoma loš, komunistička vlast je pokušavala s prisilnom asimilacijom koja je uključivala zabranu nomadstva i politiku sterilizacije. Osamdesetih godina politika prisilne asimilacije je zamijenjena politikom segregacije i izgradnje stambenih naselja koja su naseljavali isključivo pripadnici romske manjine. Poboljšanje položaja Roma u Čehoslovačkoj je došlo nakon Baršunaste revolucije, izdaju se časopisi na romskom jeziku i osnivaju kulturna društva. Iako su se uvjeti poboljšali, romska nacionalna manjina je i dalje trpi značajnu razinu diskriminacije, posebno pri zapošljavanju i pristupu uslugama. Češki zakon o državljanstvu donesen je 1993. godine, a uvjeti za dobivanje državljanstva su minimalno dvogodišnji boravak u Češkoj i minimalno pet godina bez kaznene presude. Kasnije te godine donesen je i amandman na taj zakon koji zahtjeva dokaz o stabilnom smještaju i ekonomskim sredstvima. Odredbe tog zakona su pripadnicima romske nacionalne manjine otežale, ako ne i onemogućile dobivanje češkog državljanstva. Češko državljanstvo je uvjet za dobivanje besplatne medicinske skrbi i obrazovanja, daje mogućnost sudjelovanja u privatizaciji i štiti od deportacije (Minority Rights Group International, 2022a). U Slovačkoj se 1992., nakon dolaska Vladimíra Mečiara na vlast, pojačala retorika protiv Roma. Nakon odlaska Mečiara s vlasti i dobivanja statusa kandidata za ulazak u Europsku uniju, slovačka vlada je donijela niz mjera kojima se poboljšavaju uvjeti i jačaju prava pripadnika nacionalnih manjina. Osnovano je Savjetodavno vijeće za manjine i etničke skupine, a Romi su u tom vijeću zauzimali dva od mogućih petnaest mjesta. Vlada je 1999. donijela zakon o jeziku koji je omogućavao komunikaciju materinjeg jezika u komunikaciji s državnim službenicima, ali taj zakon u praksi nije imao puno utjecaja zbog nedostatka osoba koje govore romskim jezikom. Zakon o suzbijanju diskriminacije je donesen 2004., on je zabranio diskriminaciju na temelju etničke pripadnosti pri zapošljavanju, pružanju zdravstvene skrbi i obrazovanje te davanju državnih beneficija. Povratkom stranke bivšeg premijera Mečiara na vlast, ponovno se pojavljuje retorika protiv romske zajednice (Minority Rights Group International, 2022b).

6.3. Demokratska institucionalna struktura

Podjela vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudsku je zajamčena ustavom i u Češkoj i u Slovačkoj. Podatci o državnim institucijama su preuzeti iz baze podataka CPDS. Češka ima dvodoman parlament, Zastupnički dom (200 zastupničkih mjesta) i Senat (81 mjesto), a donji dom je dominantan. Za oba doma parlamenta se održavaju izravni izbori, koristi se razmjerni izborni sustav te je izborni prag 5%. Predsjednik ima male, gotovo ceremonijalne ovlasti. Slovački

parlament, Narodno vijeće Republike Slovačke, je od uspostave države jednodoman sa 150 zastupničkih mjesta. Zastupnici se biraju izravno na izborima, koristi se razmjerni izborni sustav, a izborni prag je 5% kao i u Češkoj. Predsjednik također ima veoma male, gotovo ceremonijalne ovlasti (Armingeon, Engler, i Leemann, 2008). Koristeći *V-Dem* bazu podataka, razina neovisnosti i nadzora izvršne vlasti od strane zakonodavne i sudske bit će prikazane u *Tablici 3*. Poštivanje ustava od strane izvršne vlasti prati učestalost kršenja ustava bez posljedica, vrijednosti su u rasponu od 0 do 4 pri čemu nula označava često kršenje bez ikakvih posljedica, a četiri potpuni izostanak kršenja ustavnih zakona i propisa. Sposobnost zakonodavne vlasti da vrši nadzor nad izvršnom vrednovan je ocjenom u rasponu od 0 do 1 pri čemu je nula veoma niska sposobnost, a 1 visoka. Isto tako je izražena vrijednost i za sposobnost suda da vrši nadzor nad izvršnom vlasti. Nakon pada komunizma u obje države se počelo razvijati višestranačje, efektivni broj stranaka u parlamentu će biti izračunat pomoću Laakso-Taagepera indeksa, a za podatke o broju glasova koristit će se podatci preuzeti sa stranica češkog i slovačkog statističkog ureda. Opozicijske stranke i njihova mogućnost vršenja nadzora nad vladajućima bit će isto tako prikazana u *Tablici 3*, a ocjena se kreće u rasponu od 0 do 2, nula označava potpun izostanak te mogućnosti. Posljednji indikator je indeks političke korupcije, vrijednost se kreće od 0 do 1, vrijednost nula znači da korupcija ne postoji, a podatci su preuzeti iz baze podataka *V-Dem*.

Tablica 3. Odnos zakonodavne, izvršne i sudske vlasti te opozicije

	Slovačka				Češka			
	Izvršna vlast poštuje ustav	Nadzor sudskih tijela nad izvršnim	Nadzor zakonodavnog tijela nad izvršnim	Nadzor opozicije nad vladom	Izvršna vlast poštuje ustav	Nadzor sudskih tijela nad izvršnim	Nadzor zakonodavnog tijela nad izvršnim	Nadzor opozicije nad vladom
1993.	2,94	0,83	0,79	1,58	2,93	0,91	0,93	1,95
1994.	1,86	0,75	0,61	0,62	2,93	0,91	0,93	1,95
1995.	1,86	0,74	0,61	0,62	2,93	0,91	0,93	1,95
1996.	1,86	0,74	0,61	0,62	2,93	0,91	0,93	1,95
1997.	1,86	0,74	0,61	0,62	2,93	0,91	0,93	1,95
1998.	1,93	0,76	0,7	1,11	2,93	0,91	0,93	1,95
1999.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2000.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2001.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2002.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2003.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2004.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2005.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95
2006.	3,29	0,89	0,85	1,48	2,93	0,91	0,93	1,95

Izvor: V-Dem, 2022.

Slovačka izvršna vlast je, u periodu od 1994. do 1998., kršila većinu ustavnih odredaba bez snošenja posljedica, ali za kršenje nekih bi se suočili s pravnim posljedicama. Nakon 1998. članovi vladajuće stranke više ne krše ustavna pravila bez pravnih posljedica. Češka ima istu vrijednost poštivanja ustava kroz sve analizirane godine, odnosno većinu ustavih odredbi se poštuje, ali mali broj se zanemario bez pravnih posljedica. Sudska vlast u obje države provodi nadzor nad izvršnom, ali u Slovačkoj se tek nakon 1998. razina njezinog utjecaja povećala. U Češkoj je nadzor sudske vlasti nad izvršnom konstantno na visokoj razini. Zakonodavno tijelo ima gotovo jednak utjecaj kao i sudsko, u Slovačkoj njegov utjecaj raste nakon 1998., a u Češkoj je na veoma visokoj razini od uspostave države. Posljednji indikator naveden u *Tablici 3* je mogućnost vršenja nadzora vladajućih od strane opozicije. U Češkoj oporbene stranke mogu vršiti nadzorne funkcije protivno željama vladajućih dok im je u Slovačkoj to omogućeno tek

1998., a, budući da je najveća vrijednost 1,48, i od tada povremeno. Indeks političke korupcije je 0,25 kroz sve analizirane godine što znači da povremeno dolazi do pokušaja korupcije, ali takvi pokušaji su najčešće sankcionirani. U Slovačkoj indeks varira od 0,42 do 0,37 što znači da korupcija postoji, ali osoba optužena za nju neće uvijek snositi pravne posljedice. Pomoću L-T indeksa iščitavamo teži li neki izborni sustav stvaranju većeg ili manjeg efektivnog broja stranaka u parlamentu. *Tablica 4* pokazuje veliku vrijednost L-T indeksa za Slovačku što znači da je slovački stranački sustav fragmentiran, posebno 2002. godine kada je dosegao broj od 6 efektivnih stranaka u parlamentu (L-T indeks 6,12). Češki stranački sustav ima manju fragmentaciju od slovačkog, najveći efektivni broj stranaka je 4 (L-T indeks 4,15), a 2006. je pao na 3 (L-T indeks 3,10).

Tablica 4 Laakso-Taagepera indeks

	1994.	1996.	1998.	2002.	2006.
Slovačka	4,41	-	4,75	6,12	4,81
Češka	-	4,15	3,60	3,67	3,10

Izračun: Autorica.

6.4. Gospodarski razvoj

Pad komunizma i prelazak na tržišno gospodarstvo predstavljalo je veći problem Slovačkoj nego Češkoj. Zbog industrijalizacije u komunističkom razdoblju, prelazak na tržišno gospodarstvo je u Slovačkoj imalo negativan utjecaj zbog rasta nezaposlenosti i siromaštva. Početni uspjeh Češke u demokratizaciji i uspješna tranzicija na tržišni model poslovanja je privukao nove ulagače i, iako je i u Češkoj nezaposlenost porasla, nije bila drastična kao u Slovačkoj. BDP, HDI i stopa nezaposlenosti će se koristiti kao indikatori gospodarskog razvoja. Podatci o nezaposlenosti i BDP-u preuzeti su sa stranica češkog (*Český statistický úřad*) i slovačkog ureda za statistiku (*Štatistický úrad Slovenskej Republiky*), BDP je izražen u milijardama eura. Podatci za HDI preuzeti su sa stranice *Human Development Reports*. BDP je pokazatelj vrijednosti dobara i usluga proizvedenih u nekoj zemlji i njime se može pratiti razvijenost zemalja. HDI mjeri prosječno postignuće zemlje u aspektu zdravlja (očekivana životna dob pri rođenju), znanja (pismenosti te očekivano trajanje školovanja) i životnog standarda (BDP po glavi stanovnika), ali taj indeks ne pruža informacije o siromaštvu,

nejednakosti i sigurnosti. Nezaposlenost dovodi do smanjivanja dohotka i BDP-a, proizvodnja dobara i usluga pada i resursi se ne koriste u potpunosti što vodi do sporijeg razvoja zemlje.

Tablica 5 BDP, HDI i stopa nezaposlenosti

	Slovačka			Češka		
	BDP (mil. eura)	HDI	Stopa nezaposlenosti	BDP (mil. eura)	HDI	Stopa nezaposlenosti
1993.	16 206,2	0,738	11,8	46 386,6	0,743	4,3
1994.	19 780, 1	0,745	11,4	53 627,7	0,752	4,3
1995.	19 767,7	0,753	13,1	62 151,9	0,761	4,0
1996.	22 032,9	0,756	11,3	71 387,5	0,776	3,9
1997.	24 456,1	0,758	11,8	76 386,3	0,782	4,8
1998.	26 688,3	0,764	12,6	83 545,3	0,783	6,5
1999.	28 583,5	0,763	16,3	87 088,8	0,793	8,7
2000.	31 661,1	0,765	18,7	91 979,1	0,804	8,8
2001.	34 356,5	0,766	19,3	99 227,4	0,814	8,1
2002.	37 329,5	0,773	18,6	104 048,8	0,821	7,3
2003.	41,479, 5	0,778	17,5	108 124,6	0,830	7,8
2004.	46 175, 2	0,786	18,1	118 704,2	0,834	8,3
2005.	50 485, 7	0,796	16,1	126 277,7	0,843	7,9
2006.	56 361, 4	0,805	13,3	135 863,6	0,852	7,1

Izvor: Slovački ured za statistiku, 2022a; Češki statistički ured, 2022a; Human Development Reports, 2022.

Nakon prelaska na tržišno gospodarstvo, Slovačka se našla u poteškoćama zbog propasti industrije građene za potrebe komunističkog tržišta. Međutim, BDP Slovačke se u trinaest godina nakon raspada Čehoslovačke više nego utrostručio što pokazuje ubrzani razvoj te zemlje u analiziranom periodu. Češki BDP se u istom razdoblju gotovo utrostručio, a slabiji porast se može objasniti boljom početnom pozicijom, odnosno Češka je još u komunističkoj eri bila bolje razvijena nego tada pretežito ruralna Slovačka, ali i njezin razvoj je u razdoblju od 1993. do 2006. ubrzan. Indeks ljudskog razvoja (HDI) mjeri razinu obrazovanja, zdravlja (prema

očekivanoj životnoj dobi populacije) i BDP-a te prema tome ocjenjuje stupanj razvijenosti zemalja. Prema Ujedinjenim narodima, sve države s ocjenom iznad 0,8 se smatraju razvijenima. Češka je prema indeksu ljudskog razvoja postala razvijena zemlja 2000. godine, a Slovačka šest godina kasnije. Stopa nezaposlenosti je značajno veća u Slovačkoj nego u Češkoj, što ukazuje na lošiju razvijenost zemlje. U Slovačkoj je stopa nezaposlenosti u rasponu od 13,1% do 19,3%, dok je u Češkoj najniža stopa nezaposlenosti 3,9%, a najviša 8,8%.

6.5. Civilno društvo

Civilno društvo je u Čehoslovačkoj bilo slabo razvijeno, a postojeće nevladine organizacije nisu bile u mogućnosti mobilizirati narod. Postojanje nevladinih organizacija bez postojanja civilnog društva i mala mogućnost mobilizacije naroda pokazuje slabost tih organizacija u ispunjavanju svoje funkcije. Za istraživanje civilnog društva potrebno je vidjeti razinu represije koju vladajući vrše nad organizacijama civilnog društva, mogu li vladajući kontrolirati izlazak organizacija civilnog društva u javnu sferu te uključenost društva u rad civilnih organizacija i njihovo sudjelovanje u stvaranju politika. Pod organizacije civilnog društva podrazumijevaju se radnički sindikati, interesne skupine, religijske organizacije, društveni pokreti, razne udruge, dobrotvorne ustanove i druge nevladine organizacije. Podatci za analizu civilnog društva preuzeti su iz baze podataka *V-Dem*. Indeks sudjelovanja organizacija civilnog društva prikazuje snagu civilnog društva autonomno od države u kojem građani slobodno slijede političke i interesne ciljeve. Skala ocjenjivanja je u intervalu od 0 do 1, jedan predstavlja iznimno snažno i slobodno civilno društvo. Represija civilnog društva je u intervalu od 0 do 4, nula predstavlja režime u kojima se nasilno progone članovi organizacija civilnog društva s namjerom likvidiranja tih organizacija, a četiri režime u kojima su organizacije civilnog društva slobodne udruživati se, organizirati, kritizirati vladajuće bez straha od sankcija. Kontrola organizacija civilnog društva pokazuje u kojoj mjeri država ima monopol nad ulaskom organizacija civilnog društva u političkim aktivnostima. Raspon ocjena je od 0 do 4, nula označava izričiti monopol vlade i dopušteno djelovanje jedino organizacijama koje sponzorira vlada, a četiri slobodno osnivanje i djelovanje organizacija ukoliko nisu uključene u nasilno rušenje vlade.

Tablica 6. Sudjelovanje, represija i kontrola civilnog društva

	Slovačka			Češka		
	Sudjelovanje civilnog društva	Represija civilnog društva	Kontrola organizacija	Sudjelovanje civilnog društva	Represija civilnog društva	Kontrola organizacija
1993.	0,74	1,60	1,40	0,77	3,31	1,88
1994.	0,73	1,20	1,40	0,77	3,31	1,88
1995.	0,73	1,20	1,40	0,77	3,31	1,88
1996.	0,73	1,20	1,40	0,77	3,31	1,88
1997.	0,73	1,20	1,40	0,77	3,31	1,88
1998.	0,78	1,51	1,40	0,77	3,31	1,88
1999.	0,84	2,83	1,40	0,77	3,31	1,88
2000.	0,84	2,83	1,40	0,81	3,31	1,88
2001.	0,84	2,83	1,40	0,81	3,31	1,88
2002.	0,77	2,83	1,40	0,81	3,31	1,88
2003.	0,77	2,83	1,40	0,81	3,31	1,88
2004.	0,77	2,83	1,40	0,81	3,31	1,88
2005.	0,77	2,83	1,40	0,81	3,31	1,88
2006.	0,76	2,00	1,40	0,81	3,31	1,88

Izvor: V-Dem, 2022.

Sudjelovanje civilnog društva, slijeđenje političkih i građanskih ciljeva, je relativno visoko i u Slovačkoj i u Češkoj. Indeks se kreće među vrijednostima 0,73 i 0,84 u Slovačkoj što predstavlja visoku razinu sudjelovanja građana u organizacijama civilnog društva i konzultiranje s kreatorima politika o pitanjima važnim za određenu interesnu skupinu. Isti slučaj je i u Češkoj, vrijednosti se kreću između 0,77 i 0,81. u Češkoj je ocjena za represiju organizacija civilnog društva konstantan, 3,31 je vrijednost za sve analizirane godine što označava slabu represiju, korištenje materijalnih sankcija ili komplicirane postupke registracije i osnivanja organizacija. Slovačka do 1997. ima visoku stopu represije organizacija civilnog društva, vrši se ometanje javnih okupljanja, nasilje nad vođama i aktivistima te uhićivanje i suđenje članova oporbenih organizacija civilnog društva. Nakon 1998. razina represije se smanjuje, koriste se materijalne sankcije i ograničavanje opsega djelovanja organizacija

civilnog društva pomoću mjera koje ograničavaju njihovo međusobno povezivanje. U obje države vlada ima znatnu kontrolu nad organizacijama civilnog društva, u Slovačkoj je indeks 1,40, a u Češkoj 1,88, odnosno u obje zemlje vlada mora odobriti organizaciju kako bi mogla politički djelovati ili postoje zabrane djelovanja onim organizacijama koje bi joj se mogle suprotstaviti.

6.6. Sloboda medija

Indikatori slobode medija su sloboda medija, alternativni izvori informacija i izostanak pokušaja cenzure medija od strane vladajućih. Uzeti su podaci za godine od raspada Čehoslovačke (1993.) do prvih izbora nakon ulaska tih država u Europsku uniju (2006.) jer, kao što sam već navela, pretpostavka je da su države u Europskoj uniji konsolidirane demokracije. Sloboda izražavanja odnosi se na vladino poštivanje slobode tiska i medija, rasprava o političkim pitanjima u privatnoj i javnoj sferi te slobodu akademskog i umjetničkog izražavanja. Za slobodu izražavanja dodjeljuje se vrijednost od 0 do 1 pri čemu nula označava nisku slobodu izražavanja, a jedan visoku. Nepristranost u izvještavanju, predstavljanje svih političkih perspektiva i dozvoljena kritičnost prema režimu pripadaju u indikatore alternativnih izvora informacija. Alternativni izvori informacija se ocjenjuje rasponom od 0 do 1 pri čemu je 0 veoma nisko, gotovo nepostojeće, a jedan visoko. Posljednji indikator slobode izražavanja je izostanak pokušaja direktne ili indirektne cenzure medija od strane vladajućih. Indirektni načini cenzure uključuju prestanak financiranja nepodobnih radio stanica, politički motivirano nagrađivanje podobnih, komplicirane procedure i zahtjeve za registracijom te visoke tarife. Ovaj indikator se izražava u vrijednosti od 0 do 4 pri čemu nula direktnu i čestu cenzuru medija, a četiri veoma rijetko uplitanje vladajućih te kažnjavanje onih odgovornih za eventualne pokušaje cenzure.

Tablica 7. Indikatori slobode izražavanja

	Slovačka			Češka		
	Sloboda izražavanja	Alternativni izvori informacija	Cenzura	Sloboda izražavanja	Alternativni izvori informacija	Cenzura
1993.	0,84	0,79	3,07	0,96	0,98	3,89
1994.	0,8	0,73	2,81	0,96	0,98	3,89
1995.	0,79	0,73	2,81	0,96	0,98	3,89
1996.	0,79	0,73	2,81	0,96	0,98	3,89
1997.	0,79	0,73	2,81	0,96	0,98	3,89
1998.	0,81	0,84	3,07	0,96	0,98	3,89
1999.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2000.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2001.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2002.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2003.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2004.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2005.	0,95	0,9	3,78	0,96	0,98	3,89
2006.	0,94	0,89	3,53	0,96	0,98	3,89

Izvor: V-Dem, 2022.

U prvim godinama od samostalnosti, Slovačka je, prema sva tri indikatora vidljivo lošija od Češke. Tek nakon 1998. i smjene Vladimíra Mečiaru s mjesta premijera vrijednosti su značajno porasle. Sloboda izražavanja je u Slovačkoj od odlaska Mečiaru s vlasti naglo porasla i dosegla stabilnu vrijednost od 0,95. Alternativni izvorni informacija, nepristranost u izvještavanju se počela povećavati i godinu ranije, 1997., a 1999. dosegla razinu od 0,9 i ostala na njoj sve do 2006. Pokušaji cenzure medija su, u vrijeme Mečiarove vlade, bili česti i direktni, ali ograničeni na osjetljive teme i zato je indeks nizak, 2,81. Pred kraj njegove vladavine cenzura se smanjuje, a 1999. je vrijednost narasla na 3,78. Pokušaji cenzure su blago narasli 2006. nakon dolaska na vlast populističke koalicije lijevog centra (vladajuća koalicija je sastavljena od tri stranke: SMER-SD, SDKÚ-DS i SNS). Češka u svim analiziranim godinama ima vrlo visoke vrijednosti za sva tri indikatora, sloboda izražavanja je na 0,96, alternativni izvori informacija 0,98, a

izostanak pokušaja cenzure 3,89. U Češkoj se sloboda izražavanja poštuje, u medijima te akademskim i umjetničkim krugovima, mediji su nepristrani i slobodni kritizirati vladu, pokušaji cenzure gotovo ne postoje, a ako postoje oni odgovorni su sankcionirani.

7. RASPRAVA

Pomoću sistematiziranih podataka možemo usporediti razvoj demokracije u Češkoj i Slovačkoj. Usporedbom podataka vezanih uz demokratski režim, institucionalnu strukturu, gospodarski razvoj, civilno društvo i slobodu izražavanja možemo vidjeti obrazac prema kojemu je Slovačka kasnije dospjela na put razvijenih, demokratski konsolidiranih zemalja. Obje države visoko kotiraju na ljestvici demokratskog izbornog režima u analiziranim godinama, izbori su zaista slobodni i pošteni, vlast se smjenjuje sukladno izbornim rezultatima, ali romska manjina je marginalizirana. Analiza institucionalne strukture je otkrila koncentraciju moći u rukama izvršne vlasti u Slovačkoj, posebno u rukama premijera u periodu od 1993. do 1998., nakon čega moć premijera pada i dolazi do ravnoteže moći između tri grane vlasti. U Češkoj postoji ravnoteža moći kroz sve analizirane godine, ali izvršna vlast krši neke ustavne odredbe bez pravnih posljedica. Broj efektivnih stranaka pokazuje visoku razinu fragmentiranosti slovačkog parlamenta, posebno 2002. godine (L-T indeks je 6,12), i nisku razinu fragmentiranosti češkoga. Iako je Slovačka imala uvjerljivo lošiju početnu poziciju u području gospodarskog razvoja (niži BDP i višu stopu nezaposlenosti), razvijala se jednakom brzinom kao i Češka te je u razdoblju od 1993. do 2006., kao i Češka, utrostručila svoj BDP. Prema indeksu ljudskog razvoja obje zemlje pripadaju u kategoriju razvijenih zemalja, a Slovačka je prispjela u tu kategoriju 2006., šest godina kasnije od Češke. Civilno društvo u Slovačkoj je tek nakon 1998. postalo relativno slobodno od represije iako je kontrola nad registracijom i osnutkom organizacija civilnog društva i dalje visoka. Represija organizacija češkog civilnog društva je veoma slaba, ali država ima kontrolu nad njihovim stvaranjem. Sloboda medija i izražavanja je u Češkoj na izrazito visokoj razini, ne postoje pokušaji cenzure niti manipulacije od strane vladajućih, a u Slovačkoj je cenzura do 1998. bila česta, ali ograničena na političke teme. Nakon 1998. sloboda medija u Slovačkoj raste, a cenzura nestaje. U ovim podacima možemo uočiti uzorak. Od prve analizirane godine Češka ima stabilne i visoke vrijednosti za sve elemente demokracije spomenute u ovom istraživanju, a u Slovačkoj se tek nakon 1998. podiže razina slobode i ravnoteže moći u državnim institucijama. Možemo zaključiti kako je nakon izbora

1998. u Slovačkoj došlo do promjene iz čega proizlazi da je ponašanje političke elite najvažniji faktor u demokratizaciji ovih država.

8. ZAKLJUČAK

Robert Dahl postavio je osam preduvjeta demokracije koja su nužna za njezino postojanje, ali ne i dovoljna. Mijenjanje sustava iz autoritarnog u demokratski naziva se transformacijom sustava, a konsolidacija se odnosi na institucionalizaciju demokratskog političkog poretka i slijeđenje pravila koja su u skladu s njime. Demokratizacija je dugotrajan proces koji prestaje kada svi politički akteri i javnost prihvate demokratska pravila igre kao legitimna i drže ih se. Postkomunističke države su bile u situaciji u kojoj su brze transformacija i demokratizacija bile potrebne, a istodobno su se odvijala dva ili tri procesa (politička, gospodarska i u nekim državama državna transformacija). Moderne demokracije moraju biti sposobne nositi se s različitim unutarnjim i vanjskim destabilizirajućim utjecajima, a to mogu ako im parcijalni režimi međusobno podržavaju i olakšavaju djelovanje, odnosno ako su usidrene. Kolaps komunističkog režima u Čehoslovačkoj nije uzrokovan vanjskim utjecajima nego je zbog gubitka legitimnosti izgubio sposobnost vršenja represije i sposobnosti pregovora s novim političkim akterima, prosvjednicima. Baršunasta revolucije je na čelu države ostavila Václava Havela i Vladimíra Mečiara koji su 1993. zbog različitih potreba federalnih dijelova i nezadovoljstva slovačkog dijela države odlučili rastaviti Čehoslovačku na njezine dvije sastavnice, Češku i Slovačku. Uspješna transformacija Češke omogućila joj je brzu tranziciju i razvoj, a izostanak sukoba između zakonodavne i izvršne vlasti je pomogao u institucionalizaciji demokratskih struktura društva. S druge strane, Slovačka je bila u lošijoj gospodarskoj situaciji, nije imala riješeno pitanje nacionalnog identiteta i personalizirana politika premijera Mečiara je dovela u sukob zakonodavstvo i vladu. Razlika između Češke i Slovačke se ne može objasniti povijesnim utjecajima, različitim iskustvima komunizma i slično jer su imale iste povijesno utjecaje kroz povijest i iskustvo komunizma i njegovog pada u zajedničkoj državi. Institucionalna demokratska struktura nakon raspada Čehoslovačke se gotovo ne razlikuje, a jedina razlika je sukob u stranačkom sustavu. U Slovačkoj su se sukobi vodili oko pitanja identiteta, a u Češkoj oko socioekonomskih pitanja jer je ona već imala izgrađenu državu. Analiza je započeta kratkim prikazom vladajućih stranaka i koalicije te premijera, a zatim slijedi analiza demokratskog izbornog režima, demokratske institucionalne strukture, gospodarskog razvoja, civilnog društva i slobode medija.

Analiza demokratskog izbornog režima pokazuje da su u obje države izbori bili slobodni i poštenu te da se vlast smjenjivala ovisno o rezultatima izbora, ali izlaznost birača je vremenom padala. Prava romske manjine su u obje zemlje okrnjena prisilnom asimilacijom i segregacijom u vrijeme komunističke vladavine, ali nakon Baršunaste revolucije njihov položaj se poboljšao.

U Češkoj je 1993. donesen zakon o državljanstvu koji gotovo onemogućuje romskoj populaciji stjecanje češkog državljanstva. Slovačka je nakon dobivanja statusa kandidata za članicu Europske unije poboljšala položaj Roma i zabranila bilo kakvu etničku diskriminaciju. Slovačka vlada je od 1993. do 1998. kršila brojne ustavne odredbe, ravnoteža moći između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti nije postojala, a opozicija nije mogla vršiti nadzor nad vladajućom strankom, ali nakon 1998. to se mijenja i dolazi do ravnoteže moći i poštivanja ustava. Češka je od 1993. do 2006, kroz sve analizirane godine imala ravnotežu moći i nadzor nad vladom, a ustavne odredbe su se poštivale. U Slovačkoj je fragmentiranost parlamenta viša nego u Češkoj, posebno 2002. kada je u parlamentu bilo 6 efektivnih stranaka. Slovačka je gospodarski lošije razvijena nego Češka, ali njihov rast i razvoj je u analiziranom godinama bio jednako brz iako je Slovačka imala daleko veću stopu nezaposlenosti. Civilno društvo je u obje države bilo slabo razvijeno u komunističkom razdoblju, ali nakon pada komunizma i raspada Čehoslovačke, civilno društvo u Češkoj aktivno sudjeluje u stvaranju politika, nije pod državnom represijom i kontrola države nad organizacijama civilnog društva je mala. U Slovačkoj civilno društvo sudjeluje u stvaranju politika, ali do 1998. represija nad organizacijama civilnog društva je bila značajna. Sloboda medija je povezana sa slobodom izražavanja, alternativnim izvorima informacija i cenzurom. Sloboda izražavanja je, u Slovačkoj do 1998.. bila srednje visoka, odnosno osjetljive političke teme se nisu smjele iznositi u javnost što je narušilo i alternativne izvore informacija, a povećalo razinu cenzure. Nakon 1998., sloboda izražavanja raste, posljedično rastu i alternativni izvori informacija, a cenzura se smanjuje. Češka je od početne godine analize pokazala visoku slobodu izražavanja i alternativnih izvora informacija, a nisku razinu cenzure.

Usporedbom podataka možemo uočiti da je Slovačka do 1998. imala nisku razinu demokratizacije i povezati s personaliziranom politikom premijera Vladimíra Mečiara. Nakon njegovog odlaska s vlasti, slobode u Slovačkoj rastu, a institucionalna struktura se vraća u položaj ravnoteže moći i nadzor rada vlade je omogućen. S druge strane, Češka je prvotni uspjeh u transformaciji i demokratizaciji države zadržala do 2006., završne godine analize. Rad ističe kako je na primjeru Češke i Slovačke možemo zaključiti da je najvažniji faktor za uspješnu demokratizaciju države ponašanje političke elite, a ne tip komunističkog režima, način pada tog režima niti povijesni utjecaj različitih regija.

9. LITERATURA

Berg-Schlosser, Dirk (2012) *Mixed Methods in Comparative Politics: Principles and Applications*. Palgrave Macmillan: Hampshire.

Bútorá, Martin. Bútorová, Zora i Rosová, Tatiana (1991) The hard birth democracy in Slovakia: The eighteen months following the 'tender' revolution. *Journal of Communist Studies* 7(4): 435-459.

Dahl, Robert A. (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University.

Hadenius, Axel i Berg-Schlosser Dirk (2007) Successes and Failures of the New Democracies. U: Berg-Schlosser, Dirk (ur) (2007) *Democratization: The State of the Art* (str. 97-110). Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Kauffman, Craig M. (2021) Democratization. *Encyclopedia Britannica*, 21. siječnja. <https://www.britannica.com/topic/democratization> Pristupljeno: 1. kolovoza 2022.

Kopecký, Petr i Mudde, Cas (2000) Explaining different paths of democratization: The Czech and Slovak republics. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 16(3): 63-84.

Lewis, Paul G. (1997) Theories of democratization and patterns of regime change in Eastern Europe. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 13(1): 4-26.

Lijphart, Arendt (1992) Democratization and Constitutional Choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* 4(2): 207-223.

Matan, Ana (2014) Pojmovne borbe za demokraciju. U: Kursar, Tonči i Matan, Ana (ur) *Demokracija u 21. stoljeću?* (str. 75-94) Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Merkel, Wolfgang (2011) *Transformacija političkih sustava: Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Merkel, Wolfgang (2006) Nasuprot svakoj teoriji: brza konsolidacija demokracije u srednjoistočnoj Europi. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 3(1): 7-24.

Nagle, John (1997) Ethnos, demos and democratization: A comparison of the Czech Republic, Hungary and Poland. *Democratization* 4(2): 28-56.

Ravlić, Slaven (2000) Pluralizam i participacija: demokratska teorija R. A. Dahla. *Politička misao* 37(1): 84-98.

Remmer, Karen L. (1995) New Theoretical Perspectives on Democratization. *Comparative Politics* 28(1): 103-122.

Wolchik, Sharon (2011) The Czech and Slovak Republics: Two Paths to the Same Destination. U: Wolchik, Sharon i Curry, Jane (ur) *Central and East European Politics: From Communism to Democracy* (str. 187-212) Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

10. IZVORI PODATAKA

Armingeon, Klaus, Engler, Sarah i Leemann, Lucas (2008) Comparative Political Data Set II (28 Post-Communist Countries). <https://www.cpds-data.org/index.php/data> Pristupljeno: 21. srpnja 2022.

Český statistický úřad (2022a) Makroekonomické ukazatele národního hospodářství. https://www.czso.cz/csu/czso/5013-12-n_2012-02?p_p_id=LanguageSelectPortlet_WAR_rsprezentace_INSTANCE_ABCD&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&LanguageSelectPortlet_WAR_rsprezentace_INSTANCE_ABCD_jazyk=AJ&LanguageSelectPortlet_WAR_rsprezentace_INSTANCE_ABCD_javax.portlet.action=zmenJazyk Pristupljeno: 29. srpnja 2022.

Český statistický úřad (2022b) Výsledky voleb a referend. <https://www.volby.cz/> Pristupljeno: 12. srpnja 2022.

Human Development Reports (2022) Human Development Index (HDI). <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> Pristupljeno: 29. srpnja 2022.

Minority Rights Group International (2022a) Czech Republic. <https://minorityrights.org/country/czech-republic/> Pristupljeno: 16. srpnja 2022.

Minority Rights Group International (2022b) Slovakia. <https://minorityrights.org/country/slovakia/> Pristupljeno: 16. srpnja 2022.

Štatistický úrad Slovenskej Republiky (2022a) Národné účty. https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/themes/macroeconomic/accounts/indicators!/ut/p/z1/pZRnboMwEEbP0gNUHhuHn6WhwrggCBhoyqZiEVVIDemi6vkLpKoEpGOimBXiPWZs5oM05ECavv3u3tuv7ty3H8P9a2O_5Y5yfZ8KcHcOgEp1BVBr0DEjLxMA_ywBpNniB1JE3EkA3ETuQImoKrzcskBY2_w_APzEAvUc6zQKQsb1sr5fM1BOWtA4z6XIwOADnfw62V8

[eS6ekQ_2hgdrNLZtZS3_RoKQ39r8AMhvzS85xvwSO-gEYfM6x84vpuv4cqBzMVx4z-JTf5Y_AXfsPLvMT6j0THpfBU5GFoMqAuTqxGUj710eA2-ZvDWyaPwTA5g8M-x8B4_w2E4IleAKwXwR6yGMG511cCbnpM-FvWJe4kmPTSaLAIEQ0S0NU0uh8OhJ97MnnqZqvA3RqvB7Fww-raO9L/dz/d5/L0IHskovd0RNQU5rQUVnQSEhLzROVkuvc2s!/?csrt=14794738882443260053](https://www.vlada.gov.sk/historia-vlad-sr/?csrt=14794738882443260053) Prístupljeno 13. srpnja 2022.

Štatistický úrad Slovenskej Republiky (2022b) Voľby a referendá. <https://volby.statistics.sk/index.html> Prístupljeno: 12. srpnja 2022

Úrad vlády SR (2022) História vlád SR. <https://www.vlada.gov.sk/historia-vlad-sr/?csrt=14794738882443260053> Prístupljeno 15. srpnja 2022.

Varieties of Democracy (2022) Country Graph. https://www.v-dem.net/data_analysis/CountryGraph/ Prístupljeno: 11. srpnja 2022.

Vláda České republiky (2022) Přehled vlád ČR. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/> Prístupljeno: 15. srpnja 2022.

11. SAŽETAK

Nakon Baršunaste revolucije i pada komunizma, mirni raspad Čehoslovačke donio je nove probleme i potrebu za rješavanjem pitanja uspostave vlasti i demokratizaciju društva za te dvije novostvorene države. Budući da su Češka i Slovačka do 1993. godine bile u zajedničkoj državi, a početak procesa demokratizacije je započeo 1989., možemo pretpostaviti da je njihov put k demokratizaciji imao zajedničku početnu točku i jednake uvjete za obje države. Rad se bavi komparativnom analizom pet elemenata demokratizacije, a to su demokratski izborni režim, institucionalne strukture, gospodarski razvoj, sloboda civilnog društva i sloboda izražavanja. Cilj ovog rada je izdvajanje faktora koje je utjecao na različite puteve demokratizacije u Češkoj i Slovačkoj.

Ključne riječi: demokratizacija, Češka, Slovačka, izborni režim, institucionalne strukture, gospodarski razvoj, civilno društvo, sloboda izražavanja

12. ABSTRACT

After the Velvet Revolution and the fall of communism, the peaceful disintegration of Czechoslovakia brought new problems and the need to solve the issue of the establishment of government and the democratization of society for those two newly created states. Since the Czech Republic and Slovakia were in a common state until 1993, and the beginning of the democratization process began in 1989, we can assume that their path to democratization had a common starting point and equal conditions for both states. The paper deals with a comparative analysis of five elements of democratization, namely the democratic electoral regime, institutional structures, economic development, freedom of civil society and freedom of expression. The aim of this paper is to single out the factors that influenced the different paths of democratization in the Czech Republic and Slovakia.

Keywords: democratization, Czech Republic, Slovakia, electoral regime, institutional structures, economic development, civil society, freedom of expression